

набула цінного бойового досвіду, її було модернізовано й оснащено першокласною зброєю. У цих змінах вирішальну роль відіграла створена, по суті заново, розгалужена і потужна воєнна економіка, зосереджена на Уралі, в Поволжі, Західному Сибіру, самовіддана праця трудівників тилу, в т.ч. сотень тисяч спеціалістів, евакуйованих з України.

Проте, незважаючи на поразку, Німеччина ще зберігала велику військово-потугу і, намагаючись узяти реванш, улітку 1943 здійснила великий наступ у районі Курського виступу радянсько-німецького фронту. Відбивши удар противника, радянські війська, хоча й зазнали великих втрат у танках та живій силі, зуміли розгорнути контрнаступ від м. Великі Луки (нині місто Псковської області, РФ) до Чорного моря, почавши масове вигнання гітлерівців із захоплених ними територій. Допомогу діючій армії надавали партизани, а також населення, яке страждало під окупацією. Центральними подіями останніх місяців 1943 були битва за Дніпро, Київська наступальна операція. Перед тим ворога було вибито з Донбасу та Лівобережжя.

1944, як і в попередні роки, події на території України продовжували впливати на весь хід війни в Європі. Нищівних ударів завдано гітлерівцям на території Білорусі, Російської Федерації (Ленінградсько-Новгородська операція), у Прибалтиці тощо. Битва за Україну, що тривала 680 діб і складалася з 11 стратегічних і 23 фронтових операцій, завершилася 28 жовтня 1944 повним вигнанням гітлерівців з її території. Бойові дії перенесено на території суміжних держав Центральної і Південно-Східної Європи. Визволено Польщу, Чехословаччину, Угорщину, Югославію та ін. Особливо важкими були бої на території Німеччини. У ході Берлінської наступальної операції 1945 радянські війська штурмом оволоділи столицею Німеччини: В.в.в. було завершено.

Літ.: Проєктор Д.М. Фашизм: путь агрессии и гибели. – М., 1989; Великая Отечественная война: Военно-исторические очерки. – М., 1995, кн.1.; Другая война. 1939-1945. – М., 1996.

М.В.Коваль

“ВЕЛИКЕ ЗЕРЦАЛО” – пам’ятка середньовічної писемності, збірка морально-повчальних оповідань з церковно-історичної й апокрифічної літератури та фольклору. Протягом 15–19 ст. справляла вплив на формування суспільних поглядів та літературних традицій в різних країнах Європи. Вперше опублікована 1481 латинською мовою у Нідерландах. Включала близько сотні тематичних упорядкованих творів. Поширенням “В.З.” активно займалися члени чернечого єзуїтського ордену. 1624 збірка, що включала 1951 оповідання, вийшла друком у вільному перекладі польською мовою в Кракові. Інше краківське видання 1633 послужило джерелом для рукописних перекладів українською мовою, здійснених у середині 17 ст., а 1677 – російськомовних копій. Латинськими і польськими виданнями

“В.З.” послуговувалися у 17 ст. І.Галятовський, А.Радивилівський та інші українські письменники і проповідники. В Україні збірка продовжувала користуватися популярністю також у 18 – першій пол. 19 ст., коли чимало сюжетів з неї перейшло в усну народну творчість, лубочну літературу.

Літ.: Гудзий Н.К. К вопросу о переводах из “Великого зеркала” в Юго-Западной Руси. – К., 1913; Білецький О. Хрестоматія давньої української літератури. – К., 1976.

М.М.Варварцев.

ВЕЛИКЕ КНЯЗІВСТВО ЛИТОВСЬКЕ (Велике князівство Литовське, Руське й Жемайтійське) – державне утворення, що постало в Поміанні у 13 ст. на основі союзу литовських князів (фіксується Галицько-Волинським літописом під 1219). Засновником вважають князя Міндовга, який приєднав до Литви Чорну Русь і був урочисто коронований (1253) у Новгородку (центр Чорної Русі; сучасне м.Новогрудок, Білорусь).

Фактором, що прискорив формування литовської держави, стала агресія німецьких рицарів-хрестоносців, які виступали під гаслом християнізації язичників-литовців. Швидкому й інтенсивному зростанню її сприяв занепад давньоруських князівств, спричинений навалом Батия (співвідношення східно-слов'янських та власне литовських земель у складі князівства 1341 було 2,5:1, 1430 – 12:1). Основний масив українських земель приєднано до Литви за князювання Ольгерда. Як хронологія, так і характер цього приєднання й досі залишаються дискусійними. Найвний у ньому елемент загарбання іноді мінімізують антиординським спрямуванням литовської політики та її традиціоналізмом. Ближчою до історичних реалій є думка про договірну природу взаємин між володарями Литви та Золотої Орди, наслідком чого стало створення литовсько-татарського кондомініуму (сумісного володіння), який проіснував до кінця 90-х рр. 14 ст. Про характер взаємин між слов'янським населенням і литовськими князями на початковому етапі литовської експансії фактичні відомості практично відсутні. Втім, ці взаємини, очевидно, не були конфронтаційними з огляду на те, що в устрої молодого князівства домінували руські мовно-культурні й суспільно-політичні традиції. Політичний устрій Литви у 14 ст. мав риси діархії – співправління володарів, які княжили у Вільно (нині Вільнюс) і Троках (нині м.Тракай, Литва); лише наприкінці 14 ст. за Вільно закріпився статус столичного міста.

Переломним моментом в історії великого князівства стало укладення князем Ягайлом Кревської унії 1385, якою передбачалося приєднання його до складу Корони Польської та перехід у католицтво Ягайла і всіх мешканців Литви. Згідно з її умовами, у лютому 1386 Ягайло охрестився й став польським королем; невдовзі було здійснено християнізацію Литви – останньої язичницької країни в Європі (за винятком Жемаїті, яку